

המשפחה הישראלית בראי התיאטרון: המחזה 'הבדלה' כמודל להוראת תרבות ושפה

נילי אדלר

במסגרת עבודתי עם לומדי עברית ברמות מתקדמות אני מרבה ללמד מחזות ישראליים. מחזה הוא כלי יעיל לפיתוח כשירות תיקשורתית, ספרותית ותרבותית. הוא עונה על הצרכים האינטלקטואליים של הלומד הבוגר ומגביר מוטיבציה ללימוד השפה, התרבות והספרות. לימוד מחזה מספק פעילות אתגרית ומהנה המעוררת מחשבות ותגובות ומעניקה חווייה אסתטית-תרבותית מעשירה. מאפייני המחזה כוללים דיבור ישיר, אותנטיות, שיח בהקשר המייצג משלבים, סגנונות ותפקודים שונים בשפה ובסיטואציות מהחיים. המימד הדרמטי, התפתחות העלילה, הדמויות והיחסים ביניהן, שיקוף החברה והתרבות, והרעיונות האוניורסליים - כל אלה תורמים לפיתוח הבנה ספרותית ותרבותית. בנוסף לקריאה ולדיון במחזות אני משלבת צפייה בהופעות מוקלטות של התאטרון הקאמרי. כך מועשרת החווייה הלימודית ונוסף לה ממד תאטרלי, אותנטי ובידורי. הצפייה גם מעוררת דיון בפרשנות הניתנת למחזה באמצעות המשחק, שפת הגוף, התפאורה, התלבושות, המוסיקה והאפקטים הקוליים.

המחזה 'הבדלה'

בין המחזות שלימדתי התחבב במיוחד על תלמידי המחזה **הבדלה**, מתוך הרפרטואר של התאטרון הקאמרי בתל אביב, שכתב וביים שמואל הספרי. התלמידים מוצאים בו עניין הודות לסיפור הרב דורי שהוא מציג, הרלוונטיות שלו לבעיות תקופתנו, המתח שבו, ההומור ואיכותו הדרמטית. דרמה משפחתית זו הוצגה לראשונה ב-2009, ומאז הועלתה ביותר מ-400 הצגות. שמואל הספרי, הידוע כמחזאי פרובוקטיבי, הוא חילוני יליד 1954 שגדל בבית דתי-ציוני להורים ניצולי שואה. שני עולמות אלו מיוצגים במחזה.

הבדלה מתרחש בשנת 1968 - התקופה האופורית שלאחר הניצחון המהיר במלחמת ששת הימים. על רקע האופוריה מוצגת מציאות חברתית לקויה. הספרי מציג עימות חריף אך קומי בין שתי משפחות משני עולמות מנוגדים. טקס הבדלה הפותח את המחזה משמש כמטפורה לניגוד זה ולקונפליקטים האחרים במחזה.

המאמר הופיע לראשונה בגרסה שונה במקצת ב-2013, *Hebrew Higher Education*, 15.

נילי אדלר היא מרצה ללשון עברית, ספרות עברית וערבית בתוכנית למבוגרים באוניברסיטת קייס בקליבלנד, אוהיו. היא בעלת תואר ב. א. בלשון עברית וערבית מאוניברסיטת בר אילן ומ. א. בפיתוח תוכניות לימוד והוראת שפות ותרבויות שניות מאוניברסיטת מינסוטה, ארה"ב. נילי היא משתתפת קבועה בכנסים השנתיים של NAPH ומפרסמת מאמרים בכתב העת *HEBREW HIGHER EDUCATION*, שאיגוד הפרופסורים לעברית בארצות הברית מוציא לאור. יזמה את התוכנית השנתית של אירוח סופר ישראלי בקליבלנד.

במשך סמסטר שלם המחזה הוא חומר הלימוד המרכזי בקורס ומשמש מסגרת למגוון פעילויות סביב התוכן והמסרים. הטקסט גם מהווה הקשר לתרגולי אוצר מילים, ביטויים ונושאים דקדוקיים.

תקציר המחזה

נתן ושרה לבבי הם זוג ניצולי שואה דתיים מזרם 'הכיפה הסרוגה', המתגוררים בחולון. נתן מנהל חשבונות שכיר ושרה עקרת בית. בנם הצבר, אבנר, הוא עתודאי הלומד באוניברסיטה העברית ומתעמת תדירות עם אמו הטוענת שכל בעיותיו הן כאין וכאפס בהשוואה לסבל שחווה היא בשואה. ללבבים נודע במפתיע שבנם מתעתד לשאת לאישה בחורה שמעולם לא פגשו - שרה'לה, בתם של יעקב ולאה חבויניק, ירושלמים ותיקים, דתיים ממגזר 'הכיפה השחורה' הנחשב למחמיר יותר בדת. בניגוד לנתן לבבי - שהוא אדם ישר ובעל עקרונות -- מר חבויניק הוא יבואן בשר ערמומי עם 'קשרים'. כבר במפגש הראשון הוא מזעזע את הורי החתן המיועד כשהוא מדווח על התככים שבעזרתם הוא רוכש הון ושרה.

אבנר -- מוקסם מכשרונותיו של חותנו לעתיד -- אינו נעתר לבקשת הוריו לדחות את החתונה עד לאחר סיום לימודיו. לאחר מפגש טעון בין שתי המשפחות, מחליט אביו לפעול בניגוד לעקרונותיו ולקבל שילומים מגרמניה, כדי שיוכל להשתוות לחותנו ולהשתתף בנדיבות בהוצאות החתונה. הוא אף מסגיר את החותן לרשויות מס ההכנסה תמורת גמול כספי. חבויניק נעצר ונדרס למוות בנסותו להימלט מניידת המשטרה. שרה'לה, הכלה המיועדת, מבטלת את החתונה לאחר שהשתכנעה שארוסה התאהב באביה ולא בה, ואבנר מפסיק את לימודיו ומפתח לעצמו קריירה של סוחר בשר ממולח כדוגמת יעקב חבויניק המנוח.

המחזה מעלה שאלות באשר ליחסה של החברה הישראלית לניצולי שואה ולדת, לפערים שהחלו להתגלות בין דימוי המדינה המתחדשת הצעירה ומלאת הערכים לבין מציאות רבת שחיתויות, תרמיות והערצה עיוורת לכסף. שאלות אלה ישתלבו בעבודה על המחזה, כפי שאראה מאוחר יותר.

סגנון המחזה

המשלב הלשוני הרווח במחזה הוא עברית עממית שהיא, לפי הגדרתו של ניסן נצר (עברית בג'ינס, מוסד ביאליק 2008), שם-גג לסלנג ולדיבור העברי הרווח. לעתים קרובות השיח כולל חזרות וכביכול נועד ללומדי עברית.

להלן כמה דוגמאות:

קר לי שם ועלוב שם ורחוק לי מהאוניברסיטה ומדכא שם, זה חדר ירושלמי עלוב והבית עלוב והרחוב עלוב ובאותו מסדרון גרים רק עלובי חיים...

נמאס לי, את מבינה? נמאס לי שאתם מחליטים מה אני לומד, אם אני לומד, איפה אני לומד, מתי אני לומד וכמה אני לומד. נמאס לי מהדאגנות שלכם, והפחדנות שלכם, והזהירות שלכם והשתלטנות שלכם. מספיק!

מאידך, הטקסט כולל ביטויים ממשלב גבוה/פורמלי וכן ארמזים למקורות. הדמויות השונות מאופיינות בסגנון דיבור משלהן המשקף גיל, מעמד, השכלה ורקע תרבותי. אני מצביעה על קשר זה במהלך הקריאה, והתלמידים לומדים ביטויים מהמשלבים השונים ומתבקשים להשתמש בהם במטלות שונות. להלן כמה דוגמאות:

ביטויים עממיים	ארמזים מהתנ"ך	ביטויים תלויי תרבות
<ul style="list-style-type: none"> • תביא חיבוק • ניקח מונית ספיישל • נוסע בפרייבט • אני מצפצץ על דעתכם • צריד לגרד קצת כסף • שמתי לך שניים סוכר • קטן עליו החוקרים של • מס הכנסה 	<ul style="list-style-type: none"> • אתה בעד רצחת וגם ירשת? • איש באמונתו יחיה • כשהחותן הוא לבן הארמי, אז החתן הוא יעקב אבינו • אתה ישבת שם במושב לצים • וגרה פרה עם כסף • ויפתח השם את פי החמור 	<ul style="list-style-type: none"> • כל השבת הוא פיצח גרעינים • סיים את הבגרות • כמעט צל"שניק • ספרי זיכרונות • למה הוא לא לומד בבר אילן? למה שלחת אותו ללמוד בירושלים?

ביטויים מהמשלב הגבוה

- אני עומד להגיד לך דבר שעלול לחולל שינוי גדול
- הילד הזה הוא בבת עינינו

מהלך העבודה על המחזה

הכנה

בשלב ההכנה אני נעזרת בתוכנייה המקורית של המחזה המכילה, בנוסף לתקציר המחזה, חומר עשיר ויעיל להקניית רקע ומושגי יסוד שהבנתם קריטית ליכולת לעקוב אחר העלילה. התוכנייה כוללת מאמרים העוסקים בנושאים הבאים, הקשורים למחזה:

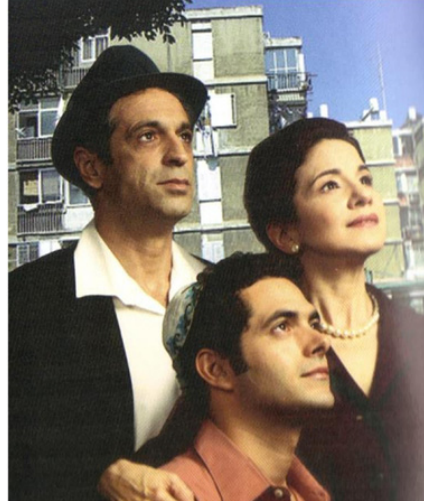
- מלחמת ששת הימים והתקופה שבאה מיד לאחריה
- נושא השילומים מגרמניה
- ניצולי השואה והחברה הישראלית
- מנהגי ירושלים

ברשימת המושגים המוגדרים בתוכנייה נכללים טקס ההבדלה, עתודה אקדמאית, חרדים ודתיים לאומיים ומנהגי אירושין בקרב החרדים.

מטלות פותחות

אני מציעה לבנות ציפייה, סקרנות ומעורבות באמצעות פעילויות מקדימות.
לדוגמה:

1. השוואת שתי המשפחות על פי התמונות

2. מדרש תמונה דוממת מהוידאו

3. תגובה למשפטי מפתח במחזה, כגון:

- 'אנשים ישרים לא מתעשרים'
- 'הסכנה במלחמה היא לא רק מצד האויב אלא גם מאובדן צלם אנוש שבנו'
- 'שום שילומים ושום סליחה'
- 'הקדוש ברוך הוא מזווג זיווגים'

קריאת המחזה והצפייה בו

רצוי לתת תקציר לפני כל תמונה (סצנה).

קריאה דרמטית בתפקידים עוזרת ללומד 'להיכנס לעורן' של הדמויות ולעתים אף להזדהות איתן. יש לעודד דרמטיות וסיגול אינטונציה מתאימה. זה יעודד מעורבות ויגביר את הריכוז וההנאה. הדרמטיות עוזרת בהפנמת ביטויים שלמים (לעומת מילים בודדות).

תלמידי נהנים לקרוא בכיתה את המחזה במלואו. הם מכינים בבית קטעים ונעזרים ברשימות אוצר מילים וביטויים שאני מכינה. קריאת הטקסט והצפייה לסירוגין בהופעה המוקלטת מגוונים, מפחים רוח חיים בטקסט הכתוב ובונים מתח וסקרנות לקראת ה'פגישה' עם הדמויות. הצפייה כקבוצה במחזה מלכדת את הלומדים, הופכת את הלימוד לחווייתי ומעודדת זכירה לטווח ארוך. אם קיימת מגבלה של זמן, אפשר לבחור קטעים לקריאה וצפייה ולקטעים שלא נבחרו לחבר תקצירים.

בצפייה כדאי להפנות את תשומת הלב לשפת הגוף והבעות הפנים של השחקנים שהן חלק מתרבות הדיבור. מעניין לעמוד על ההבדלים בין הדמויות השונות במחזה מבחינת שפת הגוף שלהן ולשוחח על שפת הגוף המיוחדת את דוברי העברית.

שיח המחזה כולל דיאלוגים ברמות קושי שונות. יש דיאלוגים בעלי שורות קצרות מאוד ויש מונולוגים ארוכים. כדי שהקריאה תזרום בשטף, התלמידים המוכשרים יותר קוראים את המונולוגים הארוכים. להלן **דוגמה לדיאלוג** ששורותיו קצרות:

- זה אבנר.

- מי?

- אבנר הסטודנט. עשיתי לך תה אתמול.

- אה, שתיתי אותו. היה מצויין. חם.

- תגידי, את פנויה ביום חמישי?

- יום חמישי, למה?

- אני רוצה להזמין אותך לסרט.

- אז למה לחכות ליום חמישי? למה לא היום?

- היום?

דוגמה למונולוג:

אבנר	16
מה בוער? האוניברסיטה תברח? האוניברסיטה לא תברח. אין לי זמן לזה עכשיו. אפשר לחשוב - כל	17
המורים שלי יחד לא מכרו כל החיים שלהם מה שאני מוכר בשבוע. סתכלי דרך החלון תראי איזה אוטו	18
יש לי. נו, אבא, בשביל מה סחבתי את הטלויזיה מירושלים, בוא לראות.	19
תראי את הטנקים אמא תראי כמה טנקים לקחנו שלל מהמצרים, טנקים רוסיים. איזה צחוק, הנה	20
החבר'ה שלי, אבא, זה כל החבר'ה מהפלוגה שלי - צועדים בשמש שמאל ימין. כל השבוע האחרון	21
סירטרו אותם קרעו להם את התחת מהבוקר עד הלילה, אירגנתי להם נקניקיות וסטייקים שלא ימותו	22
ברעב - תראי הנה משה דיין, ורבין, ועזר ויצמן, וראש הממשלה. הנה, זה מרואן, השותף שלי שתי	23
שורות מעל דיין, שמה הייתם צריכים לשבת, אל תדאגו שנה הבאה אתם שורה ראשונה	24
	25

רצוי ליצור סיטואציה 'תאטרונית' בזמן קריאת המחזה והדיון בו. משעשע להשתמש באביזרים מתאימים, כגון שני סוגי הכיפות שהקוראים יחבשו לראשם בהתאם לדמות שהם מגלמים או קוראים. בשלב מסוים מומלץ לקרוא או להמחזיז קטעים בפני צופים, שהרי ייעודו של מחזה להיות מוצג בפני קהל. כהכנה, מנהלים שיחה בעברית על בחירת אפקטים קוליים, תלבושות ואביזרים. ההתייעצויות נעשות בעברית ומאפשרת תקשור טבעי בשפה.

פעילויות נוספות בעל פה או בכתב

- הצגת שאלות ל'דמות' מסוימת שאחד התלמידים יגלם לצורך התרגיל.
- כתיבת אי-מייל למחזאי או לשחקן מסוים.
- קריאת ביקורות או כותרות ביקורות בלבד - 4 ומתן תגובה.
- כתיבת ביקורת מקורית.
- כתיבה יוצרת: 1. שחזור העלילה מנקודת מבט של אחת הדמויות
- 2. הוספת מונולוג או דיאלוג למחזה.
- הצעת סיום שונה למחזה.

פעילויות סיכום

דיון בעל פה או כתיבה על שאלות מרכזיות, כגון:

1. אילו שינויים עברו הדמויות?
2. האם לדעתכם המחזה מציג משפחות ישראליות טיפוסיות או אנוניורסליות?
3. מדוע מונולוג הסיום הוא של אבנר, החתן המיועד, ולא של דמות אחרת?
4. מיהו גיבור המחזה, לדעתכם, ומדוע?
5. מה לומדים מהמחזה על החברה הישראלית הצעירה בשנות הששים?

דוגמאות לתרגול נושאים לשוניים בהקשר תוכן המחזה

סמיכויות וצורותיהן בשפה המדוברת

'איפה הבקבוק יין?' 'המנהל חשבונית נוסע בפרייבט'. - אלה דוגמאות לתופעה עממית שכיחה בטקסט של **הבדלה**: ה' הידיעה מופיעה לפני הנסמך. התלמידים מתבקשים להפוך את הצורות לתקניות ולצורות רבים ולהשתמש בהן בדיאלוגים מקוריים.

הוספת סימני פיסוק לקטעים בלתי מפוסקים במחזה

מכיוון שהעותק המשמש כטקסט בכיתה הוא טיוטה שטרם הוצאה לאור, הוספת סימני פיסוק חסרים מהווה תרגיל יעיל בהבנת הנקרא.

סיכום

מחקרים ברכישת שפה שנייה ובחקר המוח מצביעים על כך ששפה נרכשת באופן היעיל ביותר כאשר החומר הנלמד הוא רלוונטי, כשיש גיוון ושימוש משמעותי בשפה וחשיפה מרבית לשפה אותנטית, וכאשר הלימוד מהנה, מעורר רגשות חיוביים ומקרב את הלומד לתרבות ולחברה של הדוברים הילדיים. לימוד מחזה ישראלי בשילוב עם צפייה בהופעה חיה של תיאטרון ישראלי הוא כלי אידאלי להרכשת מיומנויות לשוניות תוך הבאת תרבות ישראל במיטבה אל לומדי השפה העברית.

אסיים בציטוט משוב שקיבלתי מאחת התלמידות על התנסותה בלימוד מחזה ישראלי מקורי:

Studying a play was most beneficial to me when it was accompanied by a list of vocabulary words, idioms, and commonly used expressions or phrases, homework focused on reinforcing those new words and expressions, and lessons in dikduk. Most important of all is having a good teacher who is sensitive to the diverse needs of the students, creative, flexible, and able to work with the challenges a play can present.

מקורות

אדלר, נילי (2009). הקאמרי בכיתה: תרומתה של הצפייה בהופעה חיה של התאטרון הקאמרי ללימוד המחזה אישה, בעל, בית. **הדור, השנתון העברי של אמריקה**. לוס אנג'לס.

אדלר, נילי (2012). המשפחה הישראלית בראי התיאטרון: המחזה הבדלה כמודל להוראת תרבות ושפה. הרצאה בכנס הפרופסורים לעברית בארצות הברית 2012, NAPH, לוס אנג'לס.

הספרי, שמואל (2009). **הבדלה**. טיוטת מחזה מהארכיון הקאמרי של תל אביב.

קינר, גד (2010). שקיעת החברה הישראלית כמיסה שחורה בתיאטרון של שמואל הספרי. **מותר**, 17-16.

הבדלה. קלטת וידיאו. ארכיון הקאמרי של תל אביב.

תוכנייה של הבדלה (2009). התאטרון הקאמרי של תל אביב.

ביקורות על המחזה מאתר הקאמרי: https://www.cameri.co.il/index.php?page_id=1707
Dhority, Lynn and Jensen, Eric (1998). *Joyful Fluency: Brain-Compatible Second Language Acquisition*. San Diego, CA: The Brain Store.

Nummela Caine, Renate and Caine, Geoffrey (1991). *Making Connections: Teaching and the Human Brain*. Alexandria, Va: Association for Supervision and Curriculum Development.

Omaggio Hadley, Alice (1993). *Teaching Language in Context*. Boston, Mass: Heinle & Heinle.